

Bir İktidar Gösterisi Olarak Halka Açık İnfazlar

Ahmet Cevdet Aşkın

Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Programı
cevdetaskin@yahoo.com

Öz

Bu makalede, ölüm cezasının insanlık tarihinin büyük bir bölümünde kentsel mekânlarda ve halkın gözü önünde çeşitli biçimlerde gerçekleştirilen infazının, özünde iktidarın yeniden üretildiği gösteri biçimleri olduğu ileri sürülmektedir. Bu çerçevede halka açık infazlar, kentsel mekân, iktidar ve gösteri kavramları üzerinden incelenmektedir. Ölüm cezasının tarihine kısaca göz atıldıktan sonra bu cezanın yerine getirilişinin İngiltere, Fransa ve ABD'deki gelişim seyri, yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de aldığı biçimlere değinilmekte ve bazı örneklere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm cezası, halka açık infaz, kentsel mekân, iktidar, gösteri

DOI:10.16878/gsuilet.542277

Public Executions As a Form of Power Spectacle

Abstract

In this article, it is suggested that the execution of death penalty conducted publicly in urban spaces in different ways is essentially the spectacle form in which the power is reproduced. For this, public executions are studied conceptually in terms of urban space, spectacle and power. After a short review of the history of death penalty, the evolution of the execution forms of this punishment is studied and exemplified in France, England and the USA as well as in the Ottoman Empire and Turkey.

Key Words: *Death penalty, public execution, urban space, power, spectacle*

Les Exécutions Publiques comme une Forme de Spectacle de Pouvoir

Résumé

Cet article propose de considérer toute sorte de l'exécution de la peine de mort dans les espaces urbains essentiellement comme une forme de spectacle dans laquelle le pouvoir est reproduit. Dans cet objectif l'article étudie les exécutions publiques en termes d'espace urbain, de spectacle et de pouvoir. A la suite d'une brève revue de l'histoire de la peine de mort, l'évolution des formes d'exécution de cette peine en France, en Angle- terre et aux États-Unis, ainsi que dans l'Empire ottoman et en Turquie. est analysée .

Mots-clés: *Peine de mort, exécution publique, espace urbain, pouvoir, spectacle*

Giriş

Bir insanın işlediği ya da işlediği ileri sürülen suçlardan dolayı yaşamına son verilmesi, yani ölüm cezası, tarihsel olarak Mezopotamya uygarlığı kadar eski olmakla birlikte infazın hapisane duvarlarının ardında, çoğunlukla da şafak sökerken gerçekleştirilmesi geçen yüzyılın ortalarını bulmuştur. İnsanlık tarihinin büyük bölümünde ise infazlar halkın gözü önünde kentsel mekânlarda yapılmıştır ve ceza verenin gücünün zihinlerde kazanmasına, bir başka ifadeyle ibret olmasına hizmet eden gösteri biçimine bürünmüştür. Gösteriye katılanlar açısından kimi zaman adeta bir eğlence haline dönüşen infaz, özünde bir güç gösterisidir ve bu gösteri, infaz için seçilen mekânın merkeziliği ve taşıdığı sembolik anlamıyla da pekiştirilir.

Avrupa'da feodal dönemde suçluların cezalandırılmasında azap çektirme ön plandaydı. Kapitalizmin doğuşu ve ulus devletlerin kuruluşuyla birlikte bedensel eziyete dayanan eski cezalandırma tarzından kuralları belli ve merkezine suçluları hapisaneye kapatmayı koyan ceza sistemine geçildi (Foucault, 1992). Bununla birlikte ölüm cezasının gösterisel uygulanışı idam, giyotin, boğma ve kılıçla boynun vurulması gibi değişik biçimlerde birkaç yüzyıl daha devam etti. Halka açık infaz uygulamasının ortadan kalkmasında hümanizmanın, otoritenin rasyonelleşmesinin ya da demokratikleşmenin etkili olduğu ileri sürülebilir; ancak bu stratejik değişimde azınlıktaki muktedirlerin, iktidarlarını geniş kitlelere çıplak şiddet gösterisinin dışında kabul ettirecek ve benimsetecek aygıtlara yönelmesinin daha fazla rolünün olduğunu da düşünebiliriz. Günümüzde burjuva devlet hem hapisane, ordu, polis ve mahkeme gibi baskı aygıtları, hem de okul, aile, siyasi partiler ve iletişim araçları gibi ideolojik aygıtlarıyla toplumu kontrol altında tutabilmektedir (Althusser, 1970). Gramsci'yi izleyecek olursak, iktidarın halka açık infaz gibi "kaba" yöntemlerin yerine tahakkümü meşrulaştıran "rıza üretimi" gibi "ince" yöntemlerle benimsetilmesi söz konusudur.

Bu çalışmada halka açık infazlar, iktidar, kentsel mekân ve gösteri kavramları üzerinden incelenecektir. Bu çerçevede öncelikle ölüm cezasının tarihine kısaca göz atılacak, İngiltere, Fransa ve ABD'deki gelişim seyrinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de aldığı biçimlere değinildikten sonra bazı örneklerle yer verilecektir. Bu şekilde halka açık infazların kentsel mekânlarda iktidarın yeniden üretildiği gösterilere nasıl dönüştüğü gösterilmeye çalışılacaktır.

Ölüm Cezasının Tarihsel Seyri

Ölüm cezasıyla ilgili kanunlara tarihte ilk kez MÖ. 18. yüzyılda rastlanmaktadır. Hamurabi Kanunları'nda 25 farklı suçta ölüm cezası öngörülmüştür. Daha sonra MÖ. 14. yüzyılda Hitit Kanunları'nda ve MÖ. 7. yüzyılda Yunanistan'da Drakon Kanunları'nda ölüm cezası yer almıştır. Yunanistan'da ölüm

cezası tüm suçlara verilen tek ceza durumundaydı. Ölüm cezası genel olarak çarımha germe, boğma, döverek öldürme ve diri diri yakma biçiminde infaz edilmiştir. 1700'lerde İngiltere'de 222 suça ölüm cezası verilebilmekteydi. Ancak ölüm cezasının ağırlığı nedeniyle sanıklar nadiren ölüme mahkûm edilmiştir. Bu durum İngiltere'de ölüm cezası verilebilecek suçların sayısının 18. yüzyılın başlarında yüze kadar indirilmesine yol açmıştır. Halka açık olarak gerçekleştirilen idamlar 1868'de, ölüm cezası ise 1964'te kaldırılmıştır (Kudlac, 2007, s.15-16).

Fransa'da özellikle 1789 burjuva devrimiyle özdeşleşen ve giyotinle sembolleşen halka açık infazlara karşı 1870'den itibaren kamuoyu tepkisi oluşmaya başlamıştır. Daladier hükümeti, II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce 24 Haziran 1939'da yayınladığı kararname ile halka açık infazlar dönemine son vermiştir. Böylelikle giyotin, ölüm cezasının kaldırıldığı 1981 yılına dek cezaevi duvarlarının arkasına çekilmiştir (Taieb, 2011, s. 9).

Amerika'da yerleşimcilerin gelişimiyle birlikte ilk kez 1608'de başlayan halka açık infazlar, 19. yüzyılın sonlarına dek standart uygulama durumundaydı. Bu yüzyıldan itibaren infazlara tepkilerin artması nedeniyle eyaletlerin çoğunda ölüm cezası cezaevlerinde infaz edilmiştir. Halka açık infazların sonuncusuna 14 Ağustos 1936'da Kentucky'de tanık olunmuştur (Kudlac, 2007, s.17).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Cumhuriyet Türkiye'sinde de uzun yıllar halka açık infazlar gerçekleştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda infaz için Sultanahmet'teki Hipodrom, Çarşıkapı, Beyazıt ve Eminönü gibi kalabalık ve merkezi yerler seçilmekteydi. Kuruluşundan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda suçluların asılarak idam edilmesi uygulaması, kementle boğma ve boyun vurmadan farklı olarak daha çok adi suçlar, özellikle de cinayet işleyenler için kullanılmıştır. Ancak bu iki yöntem 18. ve 19. yüzyılda terk edilince, 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'dan esinlenen ve çok nadiren yalnızca orduda uygulanan kurşuna dizme dışındaki tek infaz şekli olmuştur. 19. yüzyılın sonuna kadar infaz için ağaçlardan yararlanılırken, bu dönemden sonra üçayaklı darağaçları kullanılmıştır (Eldem, 2005, s.194). Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da 1957 yılına kadar halka açık infazlar devam etmiş, İstanbul'da Beyazıt, Eminönü, Sultanahmet ve Ayasofya, Ankara'da ise Samanpazarı meydanları bu uygulama için kullanılmıştır. Bu uygulama, idamların cezaevlerinde gizli olarak yapılmasını öngören 13 Temmuz 1965 tarihli 647 sayılı yasayla birlikte resmen kaldırılmıştır (Yıldırım, 2001, s.19). Aşağıdaki tablo bazı ülkelerde halka açık infazların ve ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin genel bir fikir vermektedir:

Figür 1. Çeşitli Ülkelerde Halka Açık İnfazların ve Ölüm Cezasının Kaldırılması
E. Taieb, 2011, La guillotine au secret, s.18.

ÜLKE	HALKA AÇIK İNFAZLARIN KALDIRILMASI	ÖLÜM CEZASININ KALDIRILMASI
Almanya	1851-1863 (Eyaletlere göre)	1949
İngiltere	1868	1964
Avusturya	1873	1950
Kanada	1869	1976
İspanya	1900	1978
ABD	1833-1937 (Eyaletlere göre)	1846-2009 (13 eyalette)
Hollanda	1860	1870
Portekiz	1867	1867
İsveç	1877	1921

Tablodan halka açık infaz uygulamasının insanlık tarihinin büyük bölümünü kapsadığı, uygulamaya son verilmesi ile ölüm cezasının kaldırılması arasında geçen sürenin ise en fazla bir yüzyılı bulduğu görülmektedir. Bu durum bize muktedirlerin iktidarlarını sürdürmek için halka açık infaz gibi çıplak güç gösterisine ihtiyaç duymadıkları noktada ölüm cezasının da fazla ömrünün kalmadığını düşündürmektedir. Çünkü böyle bir güç gösterisine duyulan ihtiyaç ortadan kalktığına, hapishane duvarlarının arkasında öldürme eyleminin de anlamını ve işlevini yitirdiği söylenebilir. Artık muktedirlerin iktidarlarına dönük tehdit ve tehlikelerin baskılanması ve bertaraf edilmesinde mahkemeler, hapishaneler, ceza mevzuatı gibi modern kurumlar devrededir.

İktidarın Yeniden Üretimi Olarak Halka Açık İnfazlar

Halka açık infaz, suçlunun hayatına hangi yöntemle son verilecek olursa olsun icra ediliş biçimi ve yeri, izleyicilerin katılımı ve desteğiyle birlikte cezalandırma gücüne sahip iktidarın sergilenişine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Foucault bir ceza tiyatrosu olarak nitelendirdiği, asılan kişinin bedeninin sergilendiği darağacının hükümdarın ayinsel olarak dışı vurulan gücünü temsil ettiğini söylemektedir (1992, s.144). İnfaz gösterisinde izleyici rolünü oynayanlar, hatta icrayı hararetle destekleyenler farkında olmadan iktidarın yeniden üretiminin unsurlarına dönüşmektedir. Taieb'in halka açık infazlara ilişkin söyledikleri bu düşüncüyü destekler niteliktedir (2011, s.225):

Halka açık infaz, Pierre Clastres'in siyasi iktidar ile özneler arasındaki

“bölünme” olarak tarif ettiği siyasal farklılaşmayı bir hatırlatma ve sürdürme biçimidir. Jacques Lagroye’un anımsattığı gibi, darağacından sadece korku yaratmak için değil, halkın bir arada tutulması için de yararlanır; bu, cezalandırma gücünün itaat edenlerin çıkarına olduğu gösterilerek yapılır. İnfaz, bu özelliğiyle, meşru fiziksel şiddetin üzerinde devlet tekelinin bireysel olarak içselleştirilmesi amacıyla yönetenler ile yurttaşlar arasındaki ilişkinin sembolik inşasına katkıda bulunur. (...) İnfaz her şeyden önce adaletin tecelli ettiğini söylemeye ve kanıtlamaya dönük bir iktidar ritüelidir. Halka açıklık yeter şarttır ama zorunlu da değildir, iktidara itaati ve onun meşruluğunu sağlamadığında vazgeçilir.

O halde halka açık infazlardan vazgeçilerek ölüm cezasının cezaevi duvarlarının ardında gözlerden irak biçimde yapılması, eski uygulamanın artık iktidarın yeniden üretiminde işlevinin kalmamış olmasının bir işareti olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle yönetenler, meşruluğu krize sokan bir gelişme olmadığı sürece şiddetin çıplak sergilenişine de ihtiyaç duymazlar. Tıpkı satranç oyununda yeri geldiğinde tehdidin icradan üstün olduğu değerlendirmesinin yapıldığı gibi, zor kullanma tehdidinin varlığının da zorun uygulanmasından hem daha etkili hem daha az siyasal maliyetli olduğu düşünülebilir.

Halka açık infazların bir eza gösterisi olmasının, erken modern dönemde otoritenin gösterişsel biçimde sergilenmesine duyulan ihtiyaçtan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Çünkü devletler daha sonraki dönemlere kıyasla henüz istikrarsız durumdadır. O nedenle belli bir istikrar düzeyine ulaşılan dek eza gösterisi devam etmiştir. (Spierenburg, 1984). Bu durumda, halka açık infazların insanlığa uygunluğunun 19. yüzyıldan itibaren tartışılmaya başlaması ve giderek vazgeçilen bir uygulama olması, modern devletin belli bir istikrara kavuşmasına da işaret etmektedir.

Halka açık infazlar, belli ritüellerin tekrarlandığı güç gösterileridir. Michel Bée seçilen mekân, dekor ve yapılan hazırlıkların amacının bir yandan zaman, mekân ve günlük toplumsal ilişkilerde bir farklılık yaratmak, diğer taraftan da tüm katılımcılar için ortak davranış biçimlerini belirlemek olduğunu söylemektedir (1983, s.846). Yani gösterinin başından sonuna dek, cezalandırma yetkisine sahip olanın iktidarının hissettirilmesi ve davranış biçimlerinin formatlanmasının yanı sıra infazın adeta kolektif bir kutlama haline dönüşmesi de amaçlanmaktadır. Bée, Fransa’nın Caen şehrinde 1463’den 1792’ye kadar halka açık infazlarda ritüelin hemen hemen hiç değişmediğine dikkat çekerken şunları dile getirmektedir (1983, s. 846-847):

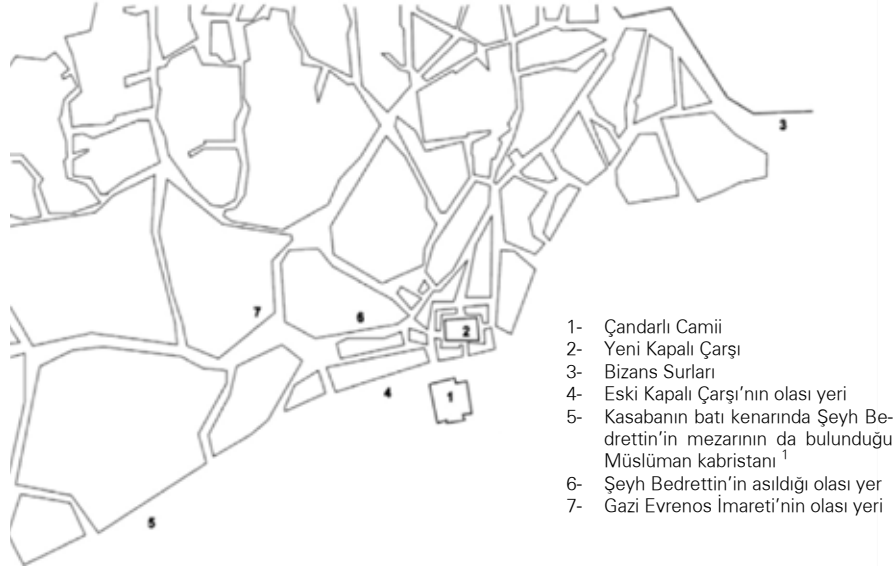
Mahkûm, üzerinde gömlek, ayakları çıplak ve elinde meşale olduğu halde Geôle Sokağı’ndan geçirilip, suçlu olduğunu kabul edip özür dilediği Saint-Pierre Kilisesi’nin önüne getirilir. Yürüyüş Saint-Pierre Sokağı’ndan devam eder ve Belle-Croix Meydanı’na gelindiğinde orada diz çöker. Ardından Monte-à-Regret Sokağı’na girer. Hakkın-

daki kararın okunmasından sonra eza çekmek üzere darağacına çıkar. Böylece ister izleyici ister mahkûm olsun herkes rolünü öğrenir ve bilir. Bu seremoninin bir numarası, meydanın orta yerinde yükseğe kurulmuş sahneye çıkandır.

Halka açık infazların yapıldığı kentsel mekânlar rastgele seçilen yerler değildir. Hem kalabalıkların gösteriyi izlemesine imkân verecek genişlikte olması, hem de cezalandırma gücüne sahip iktidarı duyumsatması ve temsil etmesi önemlidir. Taieb, infaz yerinin sembolik etkisine ilişkin olarak şunları belirtmektedir (2011, s.107-108):

Otoriteler tarafından tasavvur edildiği biçimde yerin sembolik etkisi, kentsel mekân ile orada gerçekleştirilecek infazın ilişkilendirilmesi arzusunda kendisini açığa vurur. Mekânın konumu, orada olan ya da onu çevreleyen nesnelere ve orada bulunanlar sınırlı bir infaz oyununun kurallarını oluştururlar. Bu kuralların amacı öldürme iktidarını uzamsallaştırmak ve ona geçici olarak kurumsallık vermektir.

Şeyh Bedrettin’in idamı, infaz yerinin sembolik etkisinin anlaşılması açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde merkezi otoriteye karşı en büyük başkaldırlardan biri Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedrettin isyanıdır. Osmanlı’daki tarımsal üretim ve bölüşüm sistemine karşı bir hareket olarak gelişen isyan bastırıldıktan sonra lideri Şeyh Bedrettin, 1416 kışında Yunanistan’ın kuzeyindeki Serez kasabasındaki meydanda idam edilmiştir. İdamın mimari anatomisini çözümlleyen Salgırlı, infazın yapıldığı meydanın günümüzde mevcut olmayan Çandarlı Camii (1385), Serez’in ilk kapalı çarşısı ve Evrenos imarethanesinin (14. yüzyılın sonları) oluşturduğu üçgen içinde yer aldığına dikkat çekmektedir. Bu yer seçimi Şeyh Bedrettin’in halka açık infazının arkasında yatan siyasal amaca da işaret etmektedir. Çünkü üç mekân da ayrı ayrı ideolojik anlamlar taşımaktadır: Müminlerin ibadet yeri olarak cami, esnaf ve müşterilerin buluşmasına imkân sağlayan bir mekân olarak kapalı çarşı ve yoksul ve muhtaçlara aş ve yatacak yer sağlayan imarethane. Bu mekânlar, tebaasına ihtimam gösteren iyiliksever bir Osmanlı devletini temsil etmektedir. Bu üç mekân da padişah ile tebaası arasında uzlaşmayı tesis etme yönelimine işaret etmektedir. İdeolojik anlamlar üzerinden uzlaşma tesis etme yönelimi, mekânların ikincil işlevlerini de kaçınılmaz biçimde kabul edilebilir kılmaktadır. Bu kurumlar kentsel fiefler gibi düşünülebilir. Osmanlı Sultanı bu kurumlar üzerinden yönetir ve egemenliğini icra eder. Merkezden atanan yerel yöneticilerin etkinliği, gündelik etkileşimin siyasal mikroplanı üzerinde bu kurumlar aracılığıyla oluşturulan uzlaşmanın işbirlikçi etkinliğine bağlıdır. Bu sayede kurumların ikincil işlevlerinin kabul görmesi kolaylaşır. Bu üç kurumun ikincil işlevlerinde cisimleşen antagonistik efendi-kiracı ilişkisine bir itiraz olduğu savunulan isyan, uzlaşmanın büyük çapta çökmüş olmasının işaretiydi. O nedenle isyanın liderinin infaz yerinin seçimi, sadece galibin otoritesinin sergilenişine işaret etmez, ama aynı zamanda ve belki de daha önemlisi, uzlaşmanın ideolojik olarak yeniden güçlendirilmesi düşüncesinin de dışı vurumu gibidir. Böylelikle padişah, infazı seyredenlerden isyanın yitirdiği varsayılan uzlaşmayı yeniden talep etmiş olur (2013, s. 301).

Figür 2. Şeyh Bedrettin'in Asıldığı Olası Yerin Konumu.S. Salgırlı, 2013, *Architectural Anatomy of an Ottoman Execution*, s.302.

O halde bir güç gösterisi olarak halka açık infazların gerçekleştirildiği mekânlar, gösterinin amacından bağımsız değildir ve yaratılmak istenilen etkinin sahnelendiği alanlardır. Hem infazın gerçekleştirildiği yerin, hem de bir gösteri biçimine bürünen infaz ritüelinin, beraberce, cezalandırma gücünün yeniden onaylanması ve müesse nizamın devam ettirilmesinin araçları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Gösterinin Gücünde İzleyicilerin Rolü

J. A. Sharpe, halka açık infazların 1868 yılından itibaren son bulunduğu İngiltere'de infaz gösterisine bir örnek olarak kendisini aldattığına inandığı hamile eşini bıçaklayarak öldüren John Marketman'ın Essex West Ham'da 7 Nisan 1680'de asılarak idam edilmesini tarihi kayıtlara dayanarak anlatmaktadır. Hâkim tarafından suçlu bulunan ve geleneksel infaz mahalli Chemsford'da asılmasına karar verilen Marketman, diz çöküp, hâkime son isteği olarak orada değil kendi kasabasında asılmak istediğini söylemiştir. İsteği kabul edilen Marketman'ın West Ham'da infazı, özenle hazırlanmış bir sahneye dönüştürülmüştür. Gösteriye katılan binlerce kişi son derece üzgündür. Marketman'ın önünde yürüyen annesi darağacının önüne gelindiğinde artık daha fazla dayanamayıp bayılır. Vaiz Marketman'a dini telkinlerde bulunarak ilahi adaletin huzuruna çıkacağını söyler. Bunun ardından Marketman infazı izlemeye gelen kalabalığa pişmanlık dolu uzun bir konuşma yapar. Bu konuşmayı, ruhunu tanrıya emanet ettiğini ifade ederek bitirir. Ardından cellât infazı gerçekleştirir (1985, s. 144-145).

¹ Şeyh Bedrettin'in kemikleri 1924 yılında Türk-Yunan mübadelesinde Türkiye'ye getirilmiştir. Bugünkü mezarı İstanbul Çemberlitaş'taki II.Mahmut türbesinin yanındaki kabristandadır.

İnfaz edilenin baş aktör olduğu bu gösteride dini boyutun önemli bir yer tutmasına rağmen halka açık infazın devletin gücünü sergilediği temel yöntemlerden biri olduğuna dikkat çeken Sharpe şunları söylemektedir (1985, s. 161):

Aşağı tabakalardan birkaç yüz ya da birkaç bin kişinin bir araya gelişinin kural olarak teşvik edilmediği bir dönemde, yetkililerin bu infazlara tanıklık etmek üzere binlerce kişinin toplanmasına seve seve izin vermesi anlamlıdır. İnfaz gösterisinde örtük, ölüme gidenin son konuşmasında ise aleni olan dersin, popüler basın tarafından daha geniş biçimde yayımlanmasına seve seve izin vermeleri de aynı ölçüde anlamlıdır.

Sharpe'ı izleyecek olursak, bir iktidar gösterisi olarak halka açık infazların kamusal tanıklığı ve bilinirliği ne kadar fazla ise gösterinin amacına ulaşma gücünün o denli kuvvetli olduğunu ileri sürmek mümkündür. Çünkü günümüzden farklı kitle iletişim aracı olarak olsa olsa düşük tirajlı gazetelerin söz konusu olduğu tarihsel dönemlerde, halka açık infazların etkili bir güç gösterisi olması için izleyici sayısının mümkün olduğunca yüksek olması gerekir. Gösteri ancak o sayede kullaktan kulağa aktarılacak ve toplumsal hafızaya etkili bir şekilde kazınacaktır.

Diğer taraftan halka açık infazların kurucu unsuru olarak nitelendirilebilecek olan izleyicilerin infaz mekânında yer almaları ve tavırları infazın meşruluk kazanmasında rol oynar. O nedenle kalabalığın büyüklüğü kadar meşruluğu garanti edecek şekilde kontrol altında tutulması da önemlidir (Linders, 2002). Çünkü infaza halkın ilgisinin azlığı ya da infazın izleyicilerin protesto gösterisine dönüşmesi, dolaylı olarak otoritenin meşruluğunun zayıflamasının işareti olarak değerlendirilebilir.

Genç Burjuvazinin Güç Gösterisi

Fransa'da Ancien Régime'in (Eski Düzen) tüm olumsuzluklarının adeta sembolü haline gelen XVI. Louis'nin ihtilalciler tarafından 21 Ocak 1793'te giyotine gönderilmesi, halka açık infazların Fransa özelindeki en çarpıcı örneklerinden birisini teşkil etmektedir.

Hapsedildiği Tour du Temple'dan alınan kral, askerlerin eşlik ettiği kapalı bir atlı arabayla dükkânların kepenklerinin kapalı olduğu Paris sokaklarından geçirilerek eskiden XV. Louis Meydanı olarak bilinen Devrim Meydanı'na getirilir. Yol boyunca kiminin elinde kürek, kimisinin elinde silah olan yurttaşlar infaz alanının geçişini sessiz biçimde izlerler. Yüz bin kişinin beklediği meydana erişimi sağlayan köprü ve kavşaklarda topçu birlikleri konuşlandırılmıştır. Ulusal Muhafız taburlarının çevrelediği sehpa ve giyotin, alanın Champs Élysée girişiyle XV. Louis'nin kaldırılan heykelinin kaidesi arasında ve Brest heykeline yakın bir yere kurulmuştur. Giyotinin yanında Parisli cellât Yurttaş Charles-Henri Sanson, oğlu Henri Sanson ve yardımcıları durmaktadır. Devrimden sonra Yurttaş Capet diye hitap edilen eski kral XVI. Louis arabadan iner. Üzerindeki paltoyu çıkarır ve gömleğinin

yakasını açar. Elleri bağlanarak sehpaye çıkmasına yardım edilir. Bu sırada küçük bir tartışma yaşanır. Charles-Henri'ye göre kral bir konuşma yapmak istemiştir, ancak kendisine buna izin verilmeyeceği söylenir. Giyotinin altına bağlandıktan sonra sesi titremeden net biçimde "Halkım, masum ölüyorum" der ve sonra cellâtlarına "Beyefendiler, suçlandığım her konuda masumum. Umabildiğim tek şey, kanımın Fransızların mutluluğunu pekiştirmesidir" diyerek sözlerini tamamlar. Bu ana tanıklık eden kralın günah çıkardığı Başpapaz Edgeworth ise, kendisinin "Üstüme atılan hiçbir suçu işlemedim, masum ölüyorum. Ölümüne sebep olanları affediyorum ve Tanrı'ya kanımın Fransa üzerine düşmemesi için yakarıyorum" sözlerini duyduğunu söyleyecektir. Boynu, kalın olduğundan giyotinin yarım ay biçimindeki oyuğuna tam olarak oturmaz. Cellât Charles-Henri de bu işte deneyimli değildir. İnen giyotin, çenesi ile kafasının arka kısmını ayırır ama tam olarak koparamaz. Bu işlem ancak, cellâdın yardımcılarının giyotinin bıçağının üstüne hep birlikte abanmalarıyla tamamlanabilir. Kralın kanlı başı gelişi güzel bağırıp çağıran halka gösterilir. Bunun üzerine meydan kalabalığının hep bir ağızdan "Yaşasın Cumhuriyet!" haykırışlarıyla çınlar (Pearce, 2003, s. 49-50).

XVI. Louis'nin infazı, monarşiyi ilga eden ihtilalin gücünün sergilendiği güçlü bir gösteri niteliğindedir. Mekân olarak daha önce monarşiyi temsil eden ancak artık yeni Fransa'nın sembolü haline dönüşmüş bulunan Devrim Meydanı'nın seçilmesi, alınan askeri önlemler, yüz bin kişilik kalabalık ve "Yaşasın Cumhuriyet!" sloganları hep birlikte burjuva iktidarının gücünün etkileyici biçimde sergilendiğidir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gösteri Mirası

Osmanlı tarihinde kafa keserek ya da "kelle uçurarak" infaz şekli II. Mahmut devrine kadar sürmüştür. Daha çok askerler ve ihanetine inanılan İstanbul dışındaki görevliler için uygulanan bu cezalandırma biçimi 1828'de son bulmuştur. Bu dönemden sonra asılarak idam (salb) uygulamasına geçilmiştir. Osmanlı devletinin ilk zamanlarından beri kullanılsa da daha çok adi suçlara yönelik olan bu yöntem, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tek infaz biçimi haline gelmiştir. 9 Ağustos 1858'de kabul edilen Ceza Kanunu'na göre idam cezasının infazı ancak bu konudaki hükmün kamuya açık bir yerde alenen okumasından sonra mümkündür. Hamile kadınlar, doğuruncaya kadar idam edilemezdi. Ayrıca infaz ve teşhir, suçlunun mensup olduğu milletin özel ve bayram günlerinde yapılamazdı (Eldem, 2005, s. 188, 194).

Cumhuriyet döneminde ise halka açık infazlar 13 Temmuz 1965 tarih ve 647 sayılı yasayla kaldırılarak infazların gizli şekilde ve tüzükle belirlenen esaslar çerçevesinde yapılması uygulamasına geçilmiştir. Sinan Yıldırım'ın 18 Temmuz 1939'da Ali Ürkmer'in idamına ilişkin dönemin gazetelerine dayanarak yaptığı çalışma, Türkiye'de halka açık infazlar konusunda bir örnek oluşturmaktadır. İnfaz sabaha karşı 03.15'te gerçekleştirilmiştir. Son Posta gazetesi okuyucularına infaza halkın yoğun ilgisini Nusret Safa Coşkun'un kaleminden şöyle duyurmuştur (2001, s. 20):

Bu idam, on seneden beri meydanlarının hiçbirine sehpa kurulmayan

İstanbul'da binlerce halkın arasında geniş bir tecessüs uyandırmıştır. Katilin, evvela, Beyazıt Meydanı'nda, sonra da Eminönü'nde asılacağı şayi olmuş, binlerce halk bu meydanlarda birikmişti. Bilahare hükmün Ayasofya meydanında infaz edileceği anlaşılınca, buraları dolduran binlerce insan, bir çığ gibi geçtiği yerlerdeki halkın da katılımıyla mübalağasız 10.000'i bularak kütle halinde Ayasofya meydanını doldurmuştu.

Yeni Sabah gazetesinden Haluk Cemal ise meydandaki canlılığı şöyle betimlemiştir (2001, s. 20-21):

Her gece bu saatten çok evvel müşterilerini savıp kepenklerini kapayan meydanın iki tarafındaki bütün sıra kahveler pırıl pırıl yanan elektrikler altında tıklım tıklım insanla dolmuş, kaldırımlar, havuz başı ve ilerdeki caddeler kalabalık siyah kümelerle kaplanmıştı. Saatler ilerleyip iki buçuğa yaklaştığı halde, ortada hiçbir hazırlık görülmemesine rağmen meydandaki kalabalık eksilmiyor, bilakis gittikçe artıyordu. Sık sık gelen otobüsler, otomobiller bu saatte hâlâ Beyazıt meydanında meraklı kabileleri getiriyor, akşamdan beri beklemekten yorulmuş olanlar duvar diplerine, kaldırımlara artık çömelip otururlarken, yeni gelenler kalabalığın daha kesif olduğu büyük havuz başına merakla koşuyorlardı.

Vakit gazetesi ise infazla ilgili alınan güvenlik tedbirlerine şu satırlarla dikkat çekmiştir (2001, s. 21):

Meydanın etrafında daha çok erken saatlerden itibaren sıkı bir jandarma ve polis kordonu sarılmıştı. Mahşeri bir kalabalık kaynaşıp duruyordu: Bunlar arasında pijamalılar, gömlekliler de vardı.

Saat üçe doğru idam mahkûmu Ali Ürkmer, kırmızı renkli cezaevi aracının içinde darağacının kurulduğu yere getirilir ve hüküm yüzüne karşı okunur. Ürkmer'in masaya çıkarılmasından sonrasında yaşananlar Vakit gazetesinde şu şekilde aktarılmıştır (2001, s. 22):

İlmek iyi takılmamıştı. Bir defa boynuna geçirildikten sonra tekrar çıkarıldı ve bu hal birkaç defa tekerrür etti. Nihayet ilmeğin sağlam olduğuna kanaat getirilince cellât Mustafa darağacından yere atladı, darağacı etrafındakiler biraz gerilediler ve cellât masayı şiddetle çekti. Ali, birden bire boşluğa sallandı. Hemen yirmi otuz saniye kadar hiçbir harekette bulunmadı. Cellât ölümün daha çabuk vukua gelebilmesi için bacaklarına asıldı, birkaç defa çekti. İp tamamen gerilmişti. Mahkûmun gözleri biraz fırlamıştı. Nihayet kapakları yavaş yavaş kapandı. Bir iki debelendi. Artık ölmüştü.

İdam edilen Ali Ürkmer'in cansız bedeni, 18 Temmuz 1939 sabahı saat sekize kadar onu darağacında görmek isteyenler için bekletilmiştir (2001, s. 22).

Hayatın her alanında Osmanlı'dan radikal kopuşu hedefleyen ve adeta sürekli devrim anlayışıyla Anadolu'nun toplumsal yapısında peş peşe sarsıcı dönüşümlere imza atan genç Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun halka açık infaz uygulamasını sürdürmesi, üzerinde düşünölmeye değer bir konudur. Geçmişle bağlar her alanda ve şiddetle koparılıp atılırken halka açık infazlara aynı kentsel mekânlarda devam edilmesi nasıl açıklanabilir? Bu durum yönetici sınıfın basit bir tercihi miydi? Yoksa yeni muktedirlerin iktidarın üretimi ve yeniden üretiminde şiddetin çıplak sergilenişine ihtiyacı mı vardı? Halka açık infazlar kentsel mekânlarda sergilenen bir güç gösterisi ise, Osmanlı'nın mirasının Cumhuriyet döneminde devam etmesine işlevsellik açısından bakılması yerinde olacaktır. Kurucu kadronun kendisine örnek aldığı Batı'nın büyük bölümünde halka açık infazlar çoktan tarihe karışmış olmasına rağmen uygulamayı sürdürmesi Spierenburg'un da işaret ettiği gibi yeni rejimin henüz tam olarak oturmamış olmasıyla açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle, muhalefetin İzmir Suikastı davası gibi tartışmalı yöntemlerle tasfiye edildiği ve patlak veren Kürt isyanlarının kanlı şekilde bastırıldığı tarihsel kesitte halka açık infazların sürdürülmesinin, yeni muktedirlerin zihinsel dönüşümünü tamamlayamamasından ziyade yığınlara iktidarın kudretini gösterme ihtiyacından kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç: Cellâdın Kılıcı İzleyenlerin de Boynuna İner

Bu çalışmada tarihsel bir perspektif içinde ölüm cezası ve bu cezanın halka açık infazı, kentsel mekân, iktidar ve gösteri kavramları üzerinden değerlendirilmiş, halka açık infazların sonuç olarak bir güç gösterisi olduğuna, infaz mahallerinde cezalandırma gücüne sahip olan / olanların iktidarının yeniden üretildiğine ve infazı izleyenlerin de bu gösterinin aktörleri haline dönüştüğüne işaret edilmiştir.

Suçlunun ya da suçlu olduğu iddia edilenin öldürülmesi, beden üzerinde uygulanan çıplak bir şiddettir. Bu şiddetin ritüelleştirilmesi olarak da tarif edilebilecek olan halka açık infazları, cezalandırma gücüne sahip olmayanların gönüllü bir şekilde izlemesi ve böylelikle o gücün sahiplerinin iktidarlarının yeniden üretilmesine hizmet ediyor olması paradoksal bir durumdur. İnfazı gerçekleştiren iktidar, infazın gösteriye dönüşmesine katkıda bulunan izleyicileri de aynı şekilde infaz edebilecek tek merciidir. Rejimin monarşi ya da cumhuriyet olmasının burada bir önemi yoktur. Halka açık infaz, muktedirlerin toplumun geri kalan kısmı üzerindeki iktidarının pekiştirilmesi eylemi olarak sınıfsal öze sahiptir ve bu anlamda tarihin her döneminde halka karşı bir uygulama olmuştur.

İnfazın yığınların bir araya gelmesinden dolayı muktedirlerin memnuniyet duyduğu ender toplumsal anlardan biri olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçlarının bugünkü düzeyinde olmadığı tarihsel dönemlerde izleyicilerin sayısı ne kadar fazla ise gösteri de o denli güçlü olacaktır. Çünkü insan bedeni üzerinde sergilenen şiddetin canlı tanıkları gördüklerini her yerde anlatacak ve böylelikle kulaktan kulağa yayılan infaz gösterisi toplumsal hafızada yer edinecektir.

Halka açık infazların gerçekleştirildiği kentsel mekânlar, taşıdıkları sembolik özellikleriyle iktidarın yeniden üretilmesi eyleminin asli unsurlarıdır. Şeyh Bedrettin'in Serez'de asıldığı yerin Osmanlı iktidarının sembolik tezahürlerine göre konumunu ve XVI. Louis'nin giyotinin bıçağı altında vahşice öldürüldüğü Devrim Meydanı'nın rastgele seçilmediğini düşünmek yanlış olmaz. Birincisinde padişahın, ikincisinde genç burjuva iktidarının gücünün zihinlerde pekiştirilmesi ihtiyacı söz konusudur.

Guy Debord, gösterinin kökeninde iktidarın uzmanlaşmasının yattığını söyler (2016, s. 40). Halka açık infazları bir gösteriye dönüştüren faktörlere göz atıldığında, iktidarın uzmanlığının nasıl sergilendiğinin fark edilmesi zor değildir. İzleyiciler, sınıfsal çıkarlarına aykırı biçimde gösteriye katılırlar; seçilen mekânlar iktidarı yeniden üreten sembolik özellikler taşır ve cellât tecrübesini sergiler. O halde halka açık infaz, gösteri olma özelliğiyle gücün faaliyet alanlarından birisidir. Çıplak şiddet gösterisine iktidarın yeniden üretimi için ne zaman ihtiyaç hissedilmez ya da ne zaman bunun yarattığı tahribat sağladığı faydayı aşarsa, söz konusu faaliyetler işlev ve biçim değiştirebilir. Artık devletin gücü bir sonraki aşama olan ölüm cezasının kaldırılacağı tarihe kadar cezaevi duvarlarının arkasında acımasızca sergilenecektir.

Sonuç olarak düzenlenişi, yürütülüşü ve izleyicileriyle birlikte düşünüldüğünde halka açık infazlar, iktidarın yeniden üretilmesine hizmet eden kentsel mekânlardaki güç gösterileridir. Muktedirler, bu gösterilerle yığınlara cezalandırma gücüne sahip tek merci olduklarını hatırlatırlar ve biat etmenin yegâne hayatta kalma biçimi olduğu mesajını verirler. O nedenle cellâdın kılıcının fiilen suçlunun, simgesel olarak da gösteriyi izleyenlerin boynuna indiği söylenebilir. Çünkü infaz gösterisiyle ölüme gönderilen sadece suçlu değil, sembolik biçimde izleyicilerin özgür iradesidir de.

Kaynakça

- Althusser, L. (1976). *İdeologie et appareils idéologiques d'État*. Louis A., Positions (1964-1975) içinde (67-125). Paris: Les Éditions Social.
- Bée, M. (1983). *Le spectacle de l'exécution dans la France d'Ancien Régime*. Annales. Histoire, Sciences Sociales, no 4, Jul-Aug., 843-862.
- Debord, G. (2016). *Gösteri Toplumu* (A. Ekmekçi ve O. Taşkent, Çev.). (6. bs.). İstanbul: Ayrıntı.
- Eldem, E. (2005). *İstanbul'da Ölüm, Osmanlı-İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüelleri*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu* (M. Ali Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge.
- Kudlac, S. C. (2007). *Public Executions: The Death Penalty and The Media*. London: Praeger.
- Linders, A. (2002). *The Execution Spectacle and State Legitimacy: The Changing*

Nature of the American Execution Audience, 1833-1937. *Law & Society Review*, Vol. 36, No.3, 607-656.

Pearce, F. (2003). 'Off with their heads': public executions with Klosowski, Caillois and Foucault. *Economy and Society*, 32:1, 48-73. doi: 10.1080/0308514032000045762

Salgırlı, S. (2013) Architectural Anatomy of an Ottoman Execution. *Journal of the Society of Architectural Historians*, vol. 72, no. 3, September, 301-321

Sharpe, J.A. (1985). "Last Dying Speeches": Religion, Ideology and Public Execution in Seventeenth-Century England. *Past & Present*, no. 107, May, 144-167.

Spiereburg, C. P. (1984). *The Spectacle of Suffering*. Cambridge: Cambridge University Press.

Taieb, E. (2011). *La guillotine au secret*. Paris: Belin.

Yıldırım, S. (2001). Halka Açık Olarak Gerçekleştirilen Bir İdam. *Toplumsal Tarih*, Temmuz, 18-22.